

Musa Yılmaz

*Marmara Üniversitesi, Tarih Yüksek Lisans Öğrencisi

Giriş

Bu yazımızda Siyasetname'deki *kadın imgesi* ve bu oluşturulan kadın imgesinin nedenleri üzerinde duracağız. Yazımız, ilk olarak Nizamülmülk'ün kısaca hayatı ve eseri ile başlayıp, devamında onun kadınlar hakkındaki fikirlerini, kaynaklarıyla birlikte ele alacak. Son olarak ise Nizamülmülk'ün fikrini oluşturan ortama bakacağız.

Nizamülmülk'ün Hayatı

Nizamülmülk, 1018 tarihinde Tus'ta doğdu. Gerçek adı Hasan b. Ali olup, Dihkan ailesine mensup bir şahsiyettir. İyi bir eğitim alan Hasan, Gazneliler, Abbasiler vb. devletlerin çeşitli kademelerinde vazife almış bir şahsiyettir.

Kendisi, İran kültürünün içine doğmuş ve o kültürün içinde yoğrulmuş bir zattır. Daha sonra Selçuklu Devleti'nin hizmetine girdi ve zamanla dikkatleri üzerine çekti. Hasan, Alp Arslan'ın tahta çıkışı ve Kunduri'nin idamının ardından, baş vezir veyahut hâce-i bozorg olmuştur. Hem Alp Arslan'a hem Melikşah'a hizmet eden Hasan, devlette ciddi bir sistemleşme oluşturup, Melikşah zamanında neredeyse kendi başına devleti yönetmiş, hatta bu nedenle Melikşah'la arası açılmıştır. Aralarının açılması, devlet vazifesinde yükselmek isteyen vezirlerin ve Terken Hatun'un tesiriyle bir ayrışmaya dönüşmüştür.

1092 yılına geldiğimizde ise Nizamülmülk, Batiniler tarafından katledilmiştir. Kendisi bir muhaddis, siyaset adamı, müfessirdir. Bu sebeple, 1086'da oluşturduğu Siyasetname'sinin nasıl bir birikimden ve nasıl bir kültür içinden geldiğini anlamak önem arz etmektedir.

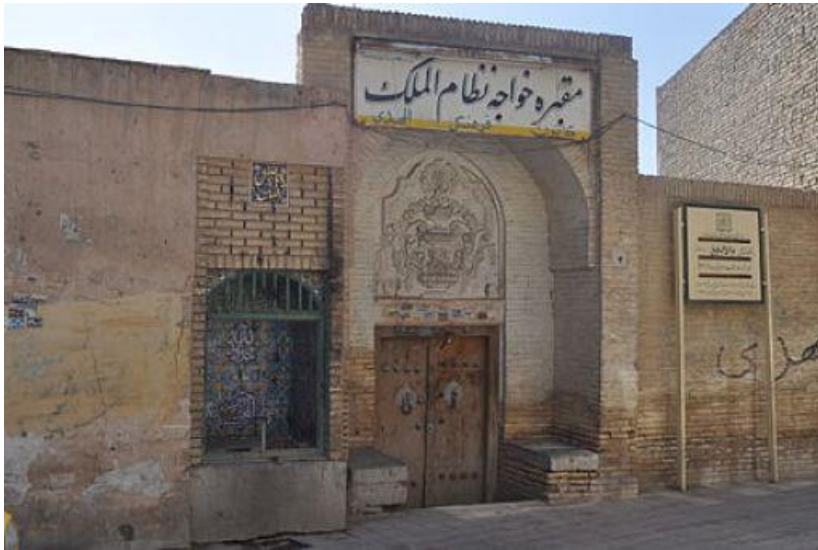
An agent of the Order of Assassins (left, in white turban) fatally stabs Nizam al-Mulk, a Seljuk vizier, in 1092, the first of many political murders by the sect. The faces in this depiction, which was contained in an illustrated 14th-century manuscript, were later scratched out.

Nizamülmülk'ün 1092 Tarihinde Batiniler Tarafından Öldürülmesini Gösteren Bir Minyatür

Nizamülmülk ve Kadınlar

Nizamülmülk'ün kadınlar hakkındaki fikirleri aslında İran kültürünün ve sistemleşmiş devlet geleneğinin bir tezahürüdür ve biz bu durumu, kaynak olarak kullandığı *Şahname*'den anlarız. *Şahname*'den yararlanan Nizamülmülk, ilk olarak Sevdave ile Siyavuş'un hikayesini anlatarak başlar. Bu hikayeyi anlatarak varmaya ve anlatmaya çalıştığı ana nokta şudur: Kadınlar iffetsiz ve şehvet düşkün olup, devlet için problem teşkil edebilirler. Yine aynı esere baktığımızda şöyle bir ibare görürüz: “*Harem dairesinde ben ne öğreneceğim ki? Bilginin yolunda kadınlar insana nasıl kılavuzluk edebilirler?*”[2] Nizamülmülk'ün kadınları nitelmesi ise şu biçimdedir: “*Akılları mükemmel olmayan kadınlar*”. [3] Nizamülmülk'ün, Terken Hatun ile verdiği mücadelenin bir neticesi, onda kadınların devlet işlerine karışmaması gerektiği fikrini doğurmuş veya güçlendirmiş olsa gerektir. Bu çerçevede düşüncesini anlatmak için kullandığı bir halk hikayesi de Hüsrev ü Şirin'dir. Bu hikaye ile vermek istediği temel fikir, “kadınlara çok fazla güç ve yetki verilmemeli”, şeklinde olup, göçebe veya yarı göçebe harsı bünyelerinde koruyan Selçukluları yerleşik İran kültürünün “medeni” seviyesine göre şekillendirmek amacıyla anlatılan bir öykü olarak kullanmıştır.

Nizamülmülk'ün, oldukça bilgin bir kişi olduğunu daha önce vurgulamıştık. Böyle bir insanın, tarihten bihaber olması tabii olarak beklenemez. Eserinde tarihi kullanma ve kadına mesaj verme şekli oldukça ilginçtir. Devlete şekil veren adam, devletin batma tehlikesinden ve bu tehlikenin nedenini İran tarihini kullanarak kadının devlet işlerine müdahalesi şeklinde izah eder ve bunu iki örnekle anlatır. Öncelikle Sasâni Devleti'nin yıkılışından bahsederek söze başlar ve İran şahını konuşturarak devletinin yıkılış nedenini iki nedene bağlatır “*Bu iki kavim (kadınlar ve çocuklar) de bilgi ve akıl yol arkadaşı olamaz; kimsenin sözünü dinlemiyorlar.*”[4] Yani kadın ve çocukların devlet işlerine müdahil olması şeklinde özetlenebilir. Diğer bir misali de Büyük İskender üzerinden verir. Bu örnekte İskender'in Perslerle yaptığı bir mücadele neticesinde söylediği şu sözü aktarır: “*Kadın yolu dostlukta düşmanlıkta şeytan yolu gibidir.*”[5] Bizce Nizamülmülk, bu misalleri vermek suretiyle şu mesajı vermek istiyor: İran tarihinde kurulan büyük devletleri yıkan ana âmil kadınların devlet işlerine müdahil olmasıdır. İkincil olarak söylemek istediği şey ise: Eğer büyük bir devlet olmak istiyorsan, sen de Büyük İskender'in yaptığını yapmalı ve yıkılan devletlerin hatalarına düşmemelisin.

Nizamülmülk'un Türbesi. Kapının Üstünde “Makam-ı Hâce Nizamülmülk” İfadesi Yer Alıyor

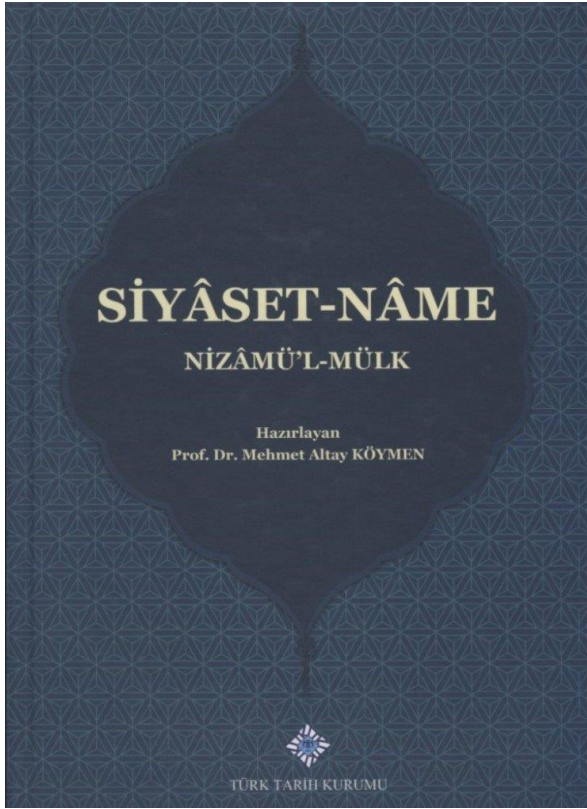
Peki Nizamülmülk gibi bir kişilik, olaylara gerçekten de bu kadar dünyevi mi baktı? Nizamülmülk gibi bir muhaddis, müfessir ve alim, elbette din unsurunu kullanmış ve temel olarak kadınların erkeklerden aşağı olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Bunu anlatmak için başvurduğu ilk kaynak Kur'an'dır. Nizamülmülk'ün, eserinde eksik olarak da olsa kullandığı ayet, Nîsa Suresi, 34. ayettir: “Allah insanları birbirinden üstün kaldığı ve mallarından harcayıp (kadınların geçimimi sağladıkları için) erkekler, kadınların üzerinde yöneticidirler. Bundan dolayı iyi kadınlar itaatkar olup Allah'ın kendilerini korumasına karşılık (Allah'ın verdiği başarı ile) gizliyi korurlar (kocalarına ihanet etmezler).” Bu ayeti Nizamülmülk şu şekilde vermiştir: “Erkekler kadınları kumanda ederler”. Nizamülmülk kadının yetersizliğine ve kadının erkek tarafından yönetilmesi gerektiğine ve son olarak kadına yönetme yetkisi verenin bütün kötü hadiselerin müsebbibi olacağına vurgu yapmak istemiştir.[6]

Ayetin doğru tefsirine baktığımızda ise şunu görürüz: Burada bahsedilen üstünlük hali fiziki ve maddidir. Erkek fiziksel ve ruhsal olarak kadından daha dirayetli ve sağduyulu bir biçimde hareket edebilirken, kadın yapısı gereği bunu tam olarak başaramamaktadır. Erkeğin maddi geçimi ve aile reisi olma halinin, bu üstünlüğü verdiği söylenmektedir. Fakat kadının da aynı yetenek ve kabiliyetlere sahip olabilmekte olduğunu da izah edilmektedir.[7]

Nizamülmülk, savını desteklemek için sadece Kur'an'ı kullanmamış, aynı zamanda iyi bir muhaddis olması hasebiyle hadislere de başvurmuştur. Eserinde bize bildirdiği hadis şu biçimdedir: “Kadınlarla müşavere ediniz ve onlara muhalefet ediniz.”[9] Öncelikle hadisin sahil olmadığı en azından zayıf bir hadis olduğu malumdur. Bunun yanı sıra Nizamülmülk'ün, kadınların akıllarına güvenilemeyeceğini anlatmak için zayıf bir hadis kullanmakta bir sakınca görmediği anlaşılmaktadır. Nizamülmülk, tüm bu kaynakların yanı sıra aynı zamanda sahabelerden misaller vererek onların yaptığı gibi yapılması gerektiğini söylemeye de çalışmıştır.

Peki Nizamülmülk'ün fikrini inşa eden ana unsurlar nelerdi ve kendisi neden kadınlara bu şekilde bakmaktaydı? Bunu anlamak için önce Selçuklularda kadının konumuna bakmalıyız. Aslında iki tip kadına bakabiliriz. Erken devir Selçuklu kadını ve geç dönem Selçuklu kadını. Hususi olarak onlara bakmadan evvel genel olarak Selçuklularda kadına bakalım.

Kadın, genel olarak sultan eşleri, “Hatun” unvanıyla isimlendirilirler. Hatunlar eski Türk devlet geleneğinde var olan ve tespit edebildiğimiz bir unvan olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda İslam öncesi Türk topluluklarında kadın, yönetimde söz sahibi konumdadırlar. Selçuklularda bu durum aynı şekilde devam etmiş ve “Hatun” unvanı kullanılmaya devam edilmiştir[9]. Selçuklularda hatunların siyasette diğer İran-İslam devletleriyle mukayese ettiğimizde daha güçlü bir konumda olduğunu rahatlıkla tespit ederiz.[10] Bu tip yerleşik devletlerde kadınlar genel olarak harem ile özdeşleşirken, Selçuklularda bu durum terslik göstermiştir. Hatunların savaşçı taraflarını, hatta sultanların seferlere haremını de götürdüğünü biliyoruz.[11] Seferler sırasında kadınlar “Harem Çadırı” olarak nitelenen yerlerde ikamet ederlerdi.[12] Tüm bu deliller gösteriyor ki, Selçuklularda kadın sadece haremde bekleyen bir tip değillerdi. Selçuklu hatunlarının askeri rolleriyle beraber idari rolleri de vardı. Büyük ve tesirli hatunların (Terken Hatun gibi), kendi divan teşkilatları vardı ve bunlar Hatun divanı olarak isimlendiriliyordu. Aynı zamanda kendi orduları, kendi iktaları ile yüksek gelirlere sahiptiler.[13]

Sonuç

Sonuç olarak, Selçuklu hatunları, hem askeri hem idari işlemlere sahip bir rol üstleniyorlardı. İran-İslam kültürünün alışık olmadığı biçimde kadına hayli miktarda itibar ediliyor ve güveniliyordu. Biz bu durumu, Altuncan Hatun ve Terken Hatun'dan dolayı rahatlıkla gözlemleyebiliyoruz. Nihai olarak söyleyebiliriz ki Selçuklu hatunlarının devlet içinde bu derece kuvvetli olması, Nizamülmülk'te içinden geldiği kültürde alışık olmadığı için rahatsızlık yaratmış ve bu rahatsızlık eserde kadına yönelik eleştiriler şeklinde kendini göstermiştir.

Selçuklular 1040-1157 yılları arası yaşamış bir devlet olup Nizamülmülk'ü bünyesinde var etmeyi başarmıştır. Fakat bu devlette Nizamülmülk gibi insanlar hizmet vermiş ve büyük eserler ortaya koymuşlardır. Nizamülmülk'ün siyasetnamesinde eleştirilen en mühim nokta, kadınlar ve onların konumları olmuştur. Nizamülmülk'ün eleştirisine baktığımız zaman bunun nedeninin sadece siyasi temelli olduğunu savunursak yanlış bir yorum veya en azından eksik bir yorum yapmış oluruz. Bizce en önemli neden, sosyolojik nedendir. Metin içinde vurgulamaya çalıştığımız gibi Nizamülmülk yerleşik İran harsı içinde yetişmiş bir kimsedir. Fakat erken dönem Selçuklular göçebe veya yarı göçebe topluluklardı. Selçukluların bu durumundan dolayı, Altuncan Hatun gibi savaşa giden tiplere rastlayabiliyoruz. Fakat özellikle Melikşah sonrası hatun tipi olan Terken'e baktığımızda kendisinin erkek taht müddeilerine muhtaç olduğunu ve hatunların aktif rolünün kısıtlı bir hale geldiği anlaşılır. Çünkü Melikşah ile beraber devlet tam bir yerleşik hale gelmiş ve göçebe kültürün tesiri hayli azalmış ve zamanla bu tesir Türk-İslam devletlerinde kaybolmaya yüz tutmuştur. Selçuklular Türk-İslam devletleri tarihinde bir geçiş devleti olma özelliği gösteren bir devlet vazifesi görmüş ve vazifesini yerine getirip özellikle Osmanlı Devleti için bir emsal teşkil etmiştir.

Dipnot

- [1] Keykavus bir İran şahıdır onun eşi Sevdave Keykavus'a tahakküm eden birisiydi. Keykavus'un bir tane Siyavuş da bir evladı vardır. Üvey anne olan Sevdave, Siyavuş'a aşık olur. Siyavuş çok iyi yüzlü ve iyi huylu bir kimsedir. Sevdave , Keykavus'u bir bahaneyle Siyavuş'u hareme göndermesini ister ve buna ikna eder. Keykavus oğlunu zorla hareme gönderdi ve Siyavuş Sevdave'nin saldırısına maruz kaldı. Bunun üzerine siyavuş oradan kaçtı. Fakat Sevdave, Siyavuş'un kendisine saldırdığını iddia eder. Bunun üzerine babası Siyavuş'a kendisini aklamaları için ateşin içinden geçmesini emreder ve Siyavuş geçerek suçsuzluğunu ispatlar.(Nizamülmülk,Siyasetname, Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen, TTK, Ankara 2016, s.157-158)
- [2] Firdevsi,,*Şehname*, çev. Necati Nugal, II,MEB, İstanbul 1994, s.460.
- [3] Nizamülmülk, s.157.
- [4] Nizamülmülk, s.160.
- [5] Nizamülmülk, s.159.
- [6] Nizamülmülk,s.163.
- [7] Süleyman Ateş,, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1995; *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I, Ankara 2006, s.58.
- [8] Nizamülmülk, s.160.
- [9] Osman Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları,İstanbul 2013 s.311.
- [10] Hanne, Eric, "Women, Power, And The Eleventh And Twelfth Century Abbasid Court" *Hawwa*, V, S.80-110, s.86.; Kuşçu, Ayşe, Dudu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, I, S.I, s.173-190, s.176.; Abdülkadir Özcan "Hatun", *DİAXVI*, s.499-500, s.499;.,A.C.S, Peacock, *The Great Seljuk Empire*, Edinburgh University Press,2015, s. 178; Erdoğan Merçil, *Selçuklular da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat, 2011, s. 246.
- [11] Özcan,"Hatun", *DİA*, s.499.; Merçil, *Saraylar*, s. 247.
- [12] Merçil, *Saraylar*, S. 248.
- [13] Erdoğan, Merçil, *Selçuklular Zamanında Divan Teşkilatı (Merkez ve Eyalet Divanları)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015, s.140; Peacock, *The Great Seljuk Empire*, S.180.; Turan, *Selçuklular Tarihi*, S.311.; Bezer, Gülay Ögün, "Terken Hatun Ve Tarihi Şahsiyeti", *I. Uluslararası Selçuklu sempozyumu 27-30 Eylül 2010: Selçuklu Siyasi Tarihi(Bildiriler)*, S. 235-243, S.242.; Özcan, "Hatun", *DİA*, s.499. Bezer, Gülay Ögün, "Terken Hatun Ve Tarih Şahsiyeti", *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu 27-30 Eylül 2010: Selçuklu Siyasi Tarihi (Bildiriler)*, S.235-243, s.242

Kaynakça

- Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1995.
- Firdevsi,,*Şehname*, çev. Necati Nugal, II,MEB, İstanbul 1994, Hanne, Eric, "Women,Power, And The Eleventh And Twelfth Century Abbasid Court" *Hawwa*, V,S.80-110.
- Kuşçu, Ayşe Dudu, "Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri Ve Altuncan Hatun Örneği" *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, I, S.I, 2016, S. 173-190.
- Merçil, Erdoğan, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat ,2011.
- Merçil,Erdoğan, *Selçuklular Zamanında Divan Teşkilatı (Merkez ve Eyalet Divanları)*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2015.
- Nizamülmülk, *Siyasetname*, Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen, TTK, Ankara 2016.
- Özcan, Abdülkadir, "Hatun", *DİA*, XVI, s.499-500.
- Peacock, A.C.S, *The Great Seljuk Empire*, Edinburgh University Press, 2015.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslam Medeniyeti Tarihi*, Ötüken,2013.
- Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Ötüken, 2014.